

Büyümeme İçin Adımlar: Çin Deneyimi*

Seda ATAY¹, Yeliz SARIOZ-GÖKTEN²

¹ Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrasya Araştırmaları Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, sd-atay-sd@hotmail.com. ORCID: 0000-0003-2845-9385

² Doç. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, yelizsarioz@ohu.edu.tr. ORCID: 0000-0002-6900- 9017

Öz: Kapitalist üretim biçimi kitlesel üretim, tüketim ve sermaye birikimi üzerine inşa edilmiştir. Bu süreçte ülkelerin gelişmişlik düzeyleri Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'daki büyüme oranları ile ölçülmektedir. Ancak özellikle son zamanlarda ülkelerin büyüme performanslarının gelişmişlik düzeyini belirlemede yeterli olup olmayacağı tartışma konusu olmakta, tüm dünyanın en temel problemlerinden biri olan çevre kirliliğinin toplumsal refahın bir göstergesi olarak kullanılmasının gerekliliği üzerine savlar ileri sürülmektedir. Karbon salınımindaki artışın insan hayatını tehdit eder hale gelmesi de bu savların geçerliliğini gözler önüne sermektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan pek çok ülke de bu süreçte karbon salınımlarını azaltmak adına adımlar atmaktadır. Bu çalışmada ilk olarak büyüme amacını eleştiren ve ona alternatif öneren büyümeme kavramı incelenmektedir. İkinci olarak, en büyük kirleticilerden biri olan Çin'in bu süreçte attığı adımlar incelenmekte, ülkenin yoğun nüfusu ve büyüme hırsının çevreye verdiği zarar karşısında büyümemeye yaklaşımı üzerinde durulmaktadır. Sonuç bölümünde ise çevre kirliliğinin başat aktörlerinden biri olan Çin'de uygulanması gereken politikalar tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kapitalizm, Büyüme, Post Kapitalizm, Büyümeme, Çin Ekonomisi

Jel Kodları: B59, O44, Q56,

Steps for Degrowth: The Experience of China

Abstract: The capitalist mode of production is based on mass production, consumption, and capital accumulation. In this process, the level of development of countries is measured by the growth rates of their gross domestic product. Recently, however, it has been debated whether the growth performance of countries is sufficient to determine the level of development, and arguments have been put forward about the need to use environmental pollution, one of the world's most fundamental problems, as an indicator of social welfare. The fact that the increase in carbon emissions has become a threat to human life also reveals the validity of these arguments. Many developed and developing countries are also taking steps to reduce carbon emissions. This study analyses, first, the degrowth process, which criticises the growth purpose and proposes an alternative to it. Secondly, the steps taken by China, one of the largest polluters, in this process are analysed, and the country's approach to degrowth in the face of environmental damage caused by its dense population and growth ambition is emphasised. In the conclusion, the policies that should be implemented in China, one of the leading actors in environmental pollution, will be discussed.

Keywords: Capitalism, Growth, Post-Capitalism, Degrowth, Chinese Economy

Jel Codes: B59, O44, Q56

Atıf: Atay, S. & Sarioz-Gökten Y. (2025). Büyümeme İçin Adımlar: Çin Deneyimi, *Politik Ekonomik Kuram*, 9(3), 1065-1082. <https://doi.org/10.30586/pek.1655306>

Geliş Tarihi: 11.03.2025

Kabul Tarihi: 24.04.2025

Telif Hakkı: © 2025. (CC BY) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

* Bu çalışma Seda Atay tarafından Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrasya Araştırmaları Anabilim Dalında, Doç. Dr. Yeliz Sarioz Gökten danışmanlığında yürütülen " Küçülme Kapitalizm İle Uyumlu Mu?: Küçülme Perspektifinden Çin " başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

1. Giriş

Kâr güdüsü ve sermaye birikimi üzerine kurulu olan kapitalist sistemin başlangıcına dair pek çok tartışma mevcuttur. Kökenleri on ikinci yüzyıla kadar götürülebilen sistem özellikle on sekizinci yüzyıl ve sonrasında küresel ölçekte yaygınlık kazanmıştır. Kapitalizm ve büyüme birbirinden ayrı düşünülmesi mümkün olmayan kavramlardır. Büyüme, kapitalist sistemin içsel dinamiklerinden ileri gelir. Daha fazla üretim, tüketim, sermaye birikimi ve maddi refah arayışları beraberinde büyümeyi getirir. Büyümenin kapitalist sistemin doğası ile uyumunu temin eden unsur, sistemin kendini tekrar tekrar var edebilme kapasitesinden kaynaklanır. Kapitalizm toplumsal işleyişi inşa ederken iktisadi merkeze koyar. Süreci biçimlendiren aktörler de sınırsız büyüme mitinden hareketle toplumları köklü değişikliklere sürükler. Buna göre bir ekonominin büyümesi ancak kapitalizm ile birlikte değişip/dönüşüp yeni bir süreci gerçekleştirmesiyle mümkün olabilir.

İnsanlığın doğaya müdahalesi avcı toplayıcı toplumlardan itibaren var olmakla birlikte bunun en büyük etkisinin görüldüğü dönem kapitalizm ile başlamıştır. Kitlesel üretim ve tüketimin, sınırsız sermaye birikimi ve büyüme amaçlarının doğada yol açtığı tahribat Antroposen olarak adlandırılan çağın da başlangıcına neden olmuştur. Günümüzde en büyük problemlerden biri kuşkusuz çevre kirliliğidir. Ülkelerin karbon salınımının düşürülmesine yönelik almaya çalıştıkları önlemler bunun en büyük göstergelerinden biridir.

Dünyanın en yüksek ikinci nüfusuna ve güçlü büyüme oranlarına sahip olan Çin tüketim, üretim ve doğal kaynak kullanımı açısından ortaya koyduğu performans nedeniyle akademik yazında dikkatleri üzerine çekmektedir. Bu çalışmada öncelikle kapitalist sistemle bir bütün haline gelen büyüme fetişi ve büyümeye bir alternatif olarak büyümeme (degrowth) yaklaşımı literatür ışığında ele alınacaktır. Sınırsız üretim, tüketim ve büyüme denildiğinde akla ilk gelen ülkelerden biri olan Çin'in kapitalist sisteme entegre olma sürecinin de tetiklediği çevresel tehditler ışığında büyümeme yaklaşımının önemine işaret edilecektir. Ülkede büyümeme hareketi doğrultusunda atılan adımlar ele alınmasının ardından sonuç bölümünde Çin'in büyümeme ile olan bağlantısı değerlendirilecektir.

2. Kapitalizm ve Büyüme

İnsanlar, toplumlar ve ülkeler var oldukları tarihten bu yana doğal kaynakları, sermayeyi veya teknik bilgiyi en iyi şekilde nasıl değerlendirecekleri üzerine çözümler aramıştır (Vidhi ve Turgan, 2017, ss. 447- 448). Bu hedef, kapitalizm ve büyüme sürecinin aynı döngünün içindeki yan yana devam etmesine hizmet etmiştir.

Birçok farklı yaklaşım tarafından ele alınan ve çok kapsamlı bir literatüre sahip olan kapitalizm, kavramsal olarak kâr maksimizasyonu hedefi taşıyan ve sürekli kendi kendini genişleten toplumsal bir sistem şeklinde tanımlanabilir (Jacobs, 2013, s. 63). Diğer bir ifade ile kapitalizm adeta bir "büyüme makinesi" dir (Clark, 2024, s. 1).

Tarihin her döneminde insanlığın hayatını idame ettirme arayışları sırasında ortaya çıkan kapitalizmin özü; insanın kendisi için maddi ödüller sağlaması ve sürekli sermaye birikimini temin etme arzusudur. Zamanla farklılaşan istekler kapitalist gelişme sürecinin değişmesine ve dönüşmesine sebep olmuştur. Bu durum kapitalizm ruhunun da değişerek varlığını sürdürmesinin en büyük sebebidir (Zou, 1994, ss. 282-284).

Kapitalizmin doğmasındaki temel dürtü, piyasalarda serbestçe fiyatların belirlendiği bir düzen inşa etmektir. Kapitalizm ruhu, ilk kez bu hedef ile biçimlenmiş daha sonra yaşanan değişimlere göre farklılaşmıştır. Kapitalizm sadece iktisadi bir sistem olarak algılanmamalıdır. Kapitalizm aynı zamanda toplumsal ilişkileri, ücretli emek ve meta ekonomisi üzerinden biçimlendiren de bir sistemdir. Bu girift ilişkinin istikrarlı şekilde devam etmesi üç ilke ile mümkün olabilmektedir. Bunlar; üreticinin pazara olan bağımlılığı, rekabetin ekonomiyi ve kapitalizmi birleştirici gücü, "büyü ya da öl" olarak ifade edilen hayatta kalabilme dürtüsüdür (Smith, 2010, ss. 30-31). Doğayı toplumdan ve

insan ilişkilerinden ayırıştırmaya çalışarak ve hammaddeye indirgeyerek ekonomik düzene entegre eden kapitalizm, iklim ve yaşamı değersizleştirirken sermaye ve ekonomik büyümeyi tanrılaştırmaktadır (Hilleren, 2021, s. 82). Bir ekonominin büyüme dürtüsüne sahip olması, bu ekonominin ancak kapitalizmin doğal ve ayrılmaz bütünü olması ile mümkün olabilir. Rekabet, daha fazla tüketme ihtiyacı, refahı sağlama çabası, daha fazla sermayeye sahip olma dürtüsü gibi birçok koşul özünde toplumların büyümeye olan bağımlılığı ile açıklanmaktadır (Smith, 2010, ss. 29-30).

Büyüme kavramı ilk olarak Adam Smith'in 1776 yılındaki "Milletlerin Zenginliği" eserinde açıklanmıştır (Işık ve Bilgin, 2016, ss. 1757- 1758). Kavram gündelik anlamda "hayat koşullarını daha iyi hale getirmek", "daha fazla tüketmek" gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Spesifik anlamda ise mutluluk peşinde koşan toplumların hammadde, enerji ve mamullerini kısacası dünyayı tüketmesidir (Latouche, 2018, s. 7). Ekonomilerin büyürken kat ettiği yol, yaşanan değişim ve dönüşümlere göre şekillenmektedir. Bu durumun en önemli sebeplerinden biri, arz ve talep arasındaki etkileşimin büyüme yörüngelerini belirlemede kritik bir öge olmasıdır. Diğeri ise uluslararası parasal düzenlemeler ile farklı ülkelerde uygulanan büyüme modellerinin birbiri ile etkileşime girdiğinde küresel dengesizliklere sebep olmasıdır (Hope ve Soskice, 2016, ss. 218-219). Kapitalizmin bu süreç ile iç içe ilerleyebilmesini sağlayan en temel özelliği ise kendini yeniden var edebilen bir sistem olmasıdır. Çünkü kapitalizm toplumsal süreci yenilerken ve toplumsal geçişleri sağlarken içinde bulunduğu birikim sürecini merkeze alarak hareket etmektedir. Bir ekonomi büyürken ancak kapitalizm ile değişerek ve dönüşerek yeni bir süreci oluşturabilmektedir (Bellanca, 2013, s. 61).

İnsan hayatında değişiklik gösteren yaşam şartları önemli bir belirleyici olmakla kalmamış, değişen standartlar büyüme kavramının kavramsal çerçevesinin çeşitlenmesi için de lokomotif görevi görmüştür. Özellikle büyümenin varlık nedenine dair sorgulamaların artması, büyümenin birçok farklı teori üzerinden analiz edilmesine olanak sağlamıştır (Jones, 2005, ss. 1065- 1066). Bu kapsamda oluşan büyüme teorilerinin esas hedefi, büyümenin istikrarlı bir süreç haline nasıl geleceği üzerine çalışmaları çeşitlendirmek olmuştur (Atamtürk, 2014, s. 90). Tarihi açıdan büyümenin geçirdiği değişim sürecinin doğru anlaşılması için geliştirilen teoriler üç grup halinde özetlenmektedir. Bunlar; Harrod (1948) ve Domar (1947) ile başlayan genel çalışmalar, neo klasik modelin gelişimi ve son olarak neo klasik modellerin eksiklerinin ön plana çıkarılması ve eksiklerin giderilmesine aranan çözümler olmuştur (Solow, 1994, s. 45). Büyüme sürecinde farklı yaklaşım ve grupların görülmesinde en temel belirleyiciler; ekonomik krizler, istikrarsız ekonomik büyümeye sahip ekonomilerin sayısında görülen artışlar ile ekonomik düzende oluşturulan yapay sorunlar olmuştur. Bu yüzden büyüme teorilerinin kavramsal zemine oturtulmasında, kapitalizmin büyüme ile olan ilişkisi ve kapitalizmin değişim sürecinin analizi çok önemlidir (Girdzijauskas vd., 2012, ss. 2818-2819).

On dokuzuncu yüzyılda devletler tarafından İngiltere'ye "ulusal bir dünya pazarı" nitelmesi yapıldığı süreçte, sürekli ve daha fazla üretim tek hedeftir ve bunun itici gücü de kapitalizmdir. Yirminci yüzyıla gelindiğinde, ekonomik büyüme ve kapitalist genişlemenin acımasızlığı daha örtük hale gelmiştir. Rakamsal verilerin artışına olan bağımlılık yerini daha geniş yelpazede varlığını hissettiren emperyalist bir düzene bırakmıştır (Lefebvre, 1976, ss. 106-107). Bu sebeple kapitalizmin etkisini arttırması, önce bölgesel daha sonra küresel ekonomiler arasındaki ilişkilerin değişimi ile olmuştur. Küresel veya bölgesel ekonomilerdeki farklı büyüme stratejileri arasındaki etkileşim, özellikle dış ticaret ve tüketim odaklı firmalar ile devlet dışı aktörlerin bu sürece dâhil olmasına olanak sağlamıştır. Bu durum sistem içinde dönüşümü kaçınılmaz kılan yeni süreçleri de tetiklemiştir (Schedelik vd., 2021, ss. 517-521).

Yirminci yüzyılın sonları ve yirmi birinci yüzyıl başı arasındaki süreç, dönemin iktisatçıları tarafından "insanlığı modernliğin ötesine götüren bir yeni dönemin başı" olarak ifade edilmiştir (Giddens, 1994, ss.1-2). Bu yeni süreç bilgiye verilen önem ve bilginin gücü üzerinden yeniden tanımlanan değer yasaları ile şekillenen maddiyatın

revise olduğu bir dönem olmuştur (Erdik ve Gündüz, 2010, ss. 2-5). Böylece dünya çoklu aktörlere sahip çağdaş bir kapitalizm sürecine girmiştir. Çağdaş kapitalizm dönemi adı verilen bu süreç o güne kadar sermaye birikimi yoluyla oluşan varlıkları organize etmeyi zorunlu hale getirmiş ve iktisadi olarak da yeni bir dönemi başlatmıştır (Sequera ve Gil, 2023, ss. 15-17). Küreselleşmenin etkilerinin belirginleştiği 2000 sonrası dönemde kapitalist toplumların karşı karşıya olduğu sorunlar derin ve karmaşıktır. Bu sorunlar genel olarak artan finansallaşmanın uzun vadeli etkileri ile ilişkili olmuştur (Jacobs ve Mazzucato, 2016, s. 5). Sanayileşme ile başlayan büyüme süreci yerini modern ekonomik modellerden oluşan farklı bir sürece devretmiştir (Begoviç, 2017, ss. 518- 519).

3. Post Kapitalizm ve Büyümeme Yaklaşımı

Post kapitalizm, 2000'li yıllarda ABD hegemonyasına dair oluşan şüphelerle iç içe geçmiş yeni bir süreçtir. 1973'de yaşanan petrol krizi, 2001 yılında İslami terör örgütlerinin eylemleri, Çin gibi ülkelerin petrole daha fazla ihtiyaç duyması kapitalist sistemin farklı bir yöne evrilmesine sebep olmuştur (Fülberth, 2018, ss. 292-295). Özellikle milenyum ve sonrası dönemde küresel kapitalizmin istikrarsızlığının doğurduğu krizler dünyada bir dönüm noktası olmuş, ekonomik bir sistem olarak kapitalizm krizlerle iç içe geçmiştir (Marić, 2022, ss. 257-258). Ülkeler büyüme çıkmazına girmiştir ve küresel düzen yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır (Kallis vd., 2012, ss. 178-179). Bu kapsamda büyümeme süreci, post kapitalizm süreci ile eş zamanlı ilerleyen ve birbirini yönlendiren post modern bir süreç olarak öne çıkmıştır.

Kapitalizmin zorunlu hale getirdiği büyüme odaklı sisteme ekolojik yönden bir alternatif olarak ortaya çıkan büyümeme; hem insan dünyasını hem de insan dışı canlıları haklarından mahrum bırakan ve sömüren, sürekli genişleyen kapitalist sömürü anlayışının neden olduğu antropojenik değişimleri sorgulama sürecidir (Schubert, 2021, ss. 33- 34). Büyümeme aynı zamanda çağdaş sermaye için kriz ve yıkımın az olduğu alternatif bir toplum oluşturma politikasıdır. Kaynak verimliliği ve insan refahı için ekonomik dengeyi yeniden sağlama çabası ve büyüme saplantısını terk etmektir. İyi bir yaşam için modern toplumun yeniden dizaynıdır (Wøhncke, 2021, s. 59). Büyümeme fikri; Gayri Safi Yurtiçi Hasılayı (GSYİH) sürekli arttırma amacından vazgeçilmesi, üretimin azaltılması ya da ticari mal ve hizmet tüketiminin düşüşe geçmesi savunuları yapar (Latouche, 2018, s. 98).

Büyümeme yaklaşımının ortaya çıkmasının temel sebebi; kapitalist birikimin varoluşsal motivasyonu ve itici gücünün oluşturduğu büyük yıkım ve küresel var oluşun sonuna gelme ihtimalinden doğan büyük korkusudur (Dunlap vd., 2021, s. 7). Ekonomik büyüme sürecinin; yenilenemeyen kaynakların tükenmesi, atmosfer, toprak ve suyun kirlenmesi, emisyon ve atık üretimi gibi maddi etkilerle bir arada devam etmesi durumunda ekosistemlerde dengesizlikler kaçınılmaz hale gelecek, yaşam destek sistemlerinin işlevleri zayıflama tehdidi ile karşı karşıya kalacaktır. Bu yüzden ahlaki ve toplumsal olarak büyümeye yeni bir bakış açısı ve yeni bir dönemin ortaya çıkması kaçınılmazdır. Bu anlamda yerel ve küresel düzeyde insan refahını artıran, ekolojik koşulları iyileştiren ve üretim ile tüketimin daha adil bir şekilde şekillenmesini sağlayan adımların atılması zaruridir (Xue vd., 2012, s. 88). Bu çerçevede bakıldığında; büyümeye karşı sosyolojik ve ekolojik mücadele olarak başlayan büyümeme hareketi için ulusal aktörlerin dönüşüm süreci, teknoloji, ulus ötesi gelişmeler, çevresel dizaynı yenileme politikaları önemli unsurlar olup sürece yön verici etkiye sahiptir (Søyland, 2021, s. 112).

Büyümeme yaklaşımının temeli büyümenin dayattığı düzene yeni bir perspektif kazandırmaktır. Bu kapsamda yaklaşımın temel ilkeleri; ülkeler içinde ve arasında gelir ve serveti yeniden dağıtarak daha adil bir düzeni sağlamak, tüketimi kısıtlayarak çevresel tahribatın önlenmesinde aktif olmak, karbon emisyon vergileri alarak karbon salınımını azaltmak, daha yaşanabilir sürdürülebilir bir çevre oluşturmak, yeşil teknolojileri geliştirmek ve daha az materyalist bir topluma geçiş yapmayı başarmış duyarlı bir toplum var etmektir (Andrés vd., 2024, s. 113).

Büyümeme sürecinin gizli orijini 10 Aralık 1948 yılında yapılan “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi” olarak kabul edilebilir. Çünkü bu belge insanlık tarihinin eşitlik ve adalet ilkelerini benimsemiş, bütün bireylere eşitleyici ekonomik, sosyal ve kültürel haklar verilmesini ilke edinmiştir (United Nations, 2021). Bu belge ile yeni bir süreç başlamıştır. Modernite büyüü ile süregelen kapitalizm, 1960 ve 1970’li yıllarda aksaklıklar yaşamaya başlamıştır. Bu dönemdeki iktisatçılar, çevreciler ve toplumun ileri gelen isimleri büyüme ve kapitalizmle ilgili çeşitli çalışmalar ortaya koymuştur. “Limits to Growth¹” ve “Small is Beautiful²” eserleri Amerikan tipi büyümeye karşı oluşan fikirlerin gün yüzüne çıkmasına sebep olmuş ve halkın büyüme alışkanlıklarını sorgulamaya başlamasını sağlamıştır (Jackson, 2021, ss. 11-13).

1968 ve 1970 yılları arasında Mayıs protestoları adlandırılan savaş ve sistem karşıtı eylemler ve 1970-1980 arasında Rote Zora öncülüğünde özellikle Batı Almanya’da yoğunlaşan anti emperyalist protestolar zamanla tüm dünyaya yayılmıştır. Batı Almanya’nın yanı sıra İrlanda’daki anti emperyalist veya ulusal kurtuluş mücadeleleri Cezayir, Filistin gibi birçok farklı alana sıçramıştır. Sistem karşıtı bu süreç, izleyen dönemde büyümeme savunularına ve post kapitalizm arayışlarına kapı açacak sürecin ilk adımı olmuştur (Stepanic, 2021, s. 191).

Yaşanan gelişmeler ışığında 1972 yılında yaptığı konferans ve çalışmalar ile “Büyümeme” terimini literatüre kazandıran ilk kuramcı André Gorz olmuştur. Devam eden yıkım politikalarına ekolojik bakış açısı kazandıran Gorz, büyümeme için çok önemli bir isimdir. (Asara vd., 2015, s. 376). Daha iyi yaşamak için daha az üretmeye, daha az tüketmeye, daha az çalışmaya dayalı bir sistem değişikliği üzerinde duran büyümeme yaklaşımının gelişiminde Gorz kadar önemli olan diğer isimler H. Daly, G. Kallis, F. Flipo, N. Georgescu-Roegen, I. Illich, G. Bataille, Demaria, K. Saito ve T. Jackson’dır (Parrique, 2019; Sariöz-Gökten ve Gökten, 2023, s. 288). Önemli düşünür ve aktivistlerin öncülüğünde yapılan Barselona, Montreal, Venedik ve Paris’te düzenlenen dört konferans, büyümeme kavramı ve yaklaşımının oluşmasında ve anlaşılmasında etkili olan önemli toplantılardır (Whitehead, 2013, s. 142). 1972 Roma Kulübü’ nün “Meadows Raporu” olarak adlandırdığı “Büyümenin Sınırları” (The Limits to Growth) başlıklı rapor, resmi bir büyümeme belgesi olarak tarihe geçmiştir (Koyuncu ve Özar, 2017, s. 176). Bu raporda D. Meadows “büyümeyi durdurun” çağrısında bulunarak dünya kamuoyuna sesini duyurmuştur (Abraham vd. 2015, ss. 25-26). Bu kapsamda yaşanan gelişmeler, 2000 ve sonrası post kapitalizm tartışmalarının kapitalizmin sonunun gelip gelmediği sorularının temelini oluşturmaktadır. 1870’lerden itibaren hızlanan kapitalist birikim sürecini analiz etmek için önce çöküş teorileri daha sonra yeniden dönüşüm teorileri oluşturulmuştur. 1999 yılında Robert Kurz’a ait “Kapitalizmin Kara Kitabı” adlı eser kapitalist çöküş üzerine değerlendirmelerde bulunmuş ve 2000 sonrası için önemli bir referans olmuştur (Fülberth, 2018, ss. 297-301). Planlı büyüme teorilerinin yerini; özünde büyümeme fikrini barındıran, kamusal mal ve hizmetlerin meta olmaktan çıkarıldığı yeni bir düzene bırakması üzerine kurulu farklı fikirler almıştır (Clark, 2024, s. 12-13).

4. Çin Ekonomisinin Küresel Kapitalizme Eklemlenmesi

Kapitalizmin günümüzdeki biçimini alma sürecinde Çin’in büyük bir payı vardır. Çin ekonomisinin tarihsel değişimi dünya tarihinde yegâne bir örnektir. Çinliler milattan önce barutu, kitap basımını, pusulayı bulan; dut ağacı kabuğu, pamuk, kenevir ve samandan kâğıt yapan, aynı zamanda sanatsal çalışmaları yoğun olan ve buna ek olarak ipek kumaş, çuka, keten, halı imalatı yapabilen, Avrupa medeniyetlerinden daha ileri bir medeniyete sahiptir. Başka ülkelerden ürün temin etmemek ve kendi kendine yetebilirlik

¹ “Limits to Growth” adlı belge, D. H. Meadows tarafından 1972 yılında ekonomik büyümenin devam ederek ilerlemesi halinde ne tür yıkımlara sebep olabileceğini anlatmak üzerine oluşturulmuş değerlendirmelerin bütünüdür. Bkz: Meadows, D., & Randers, J. (2012). The limits to growth: the 30-year update. Routledge.

² “Small is Beautiful” adlı çalışma, 1973 yılında Schumacher tarafından üretim sorununun çözüldüğüne dair yaygın görüşe eleştiri olarak yazılmıştır. Bkz: Schumacher, E. F. (2011). Small is beautiful: A study of economics as if people mattered. Random House.

mantığına dayanan Çin ekonomik gelişimi ülkenin verimli topraklarında yapılan çiftçilik, ziraat ve ticaret üzerinden oluşmuştur (Atalay, 2022, ss. 32-36).

Kapitalizmin Avrupa’da başlayıp başlamadığı ve Çin’in bu sürece hangi aşamada dâhil olduğuna ilişkin literatürde pek çok farklı görüş mevcuttur. Batı dünyasının büyük ilgisi ile karşılaşan Çin, 1600’lü yıllardan günümüze her zaman sıkça araştırılan bir ülke olma özelliği taşımaktadır. Çin toplumuna göre Çin dünyanın merkezidir ancak on dokuzuncu yüzyıl ile birlikte Batı dünyası ile olan ilişkileri oldukça eşitsiz bir hale bürünmüş, ülke 1949 yılındaki Çin Devrimi’ne dek yarı sömürge özellikleri göstermiş ve politik olarak parçalı bir görünüme sahip olmuştur (Gökten, 2013, ss. 13-15).

Çin’e özgü olan ve ülkenin karakteristik özelliklerini taşıyan Çin sosyalizmi ülkenin dünyaya bakışını, uluslararası ilişkilerdeki yaklaşımları ve ülkenin imajını doğrudan şekillendiren bir yaklaşımdır (Holbig, 2009, s. 38). Devrim öncesi Çin ekonomisinin değerlendirilmesinde iki dönem oldukça önemlidir. İlk dönem 1842’den 1920’lere kadar süren, daha çok bağımlılık ilişkileri neticesinde yaşanan bir serbestleşme aşamasıdır. İkinci dönem 1929 Depresyonu ve Savaşların etkisiyle, merkezi planlama ile ağır sanayi sektörlerine yönelik yatırım cazibesinin artmasının bir sonucu olarak Çin’in karşılaştırmalı avantajlarını yitirdiği devrim öncesi süreçtir (Pomeranz, 2023, s. 226).

1949 devriminin ardından Çin Komünist Partisi (ÇKP) yüz yıllık bir yarı sömürge dönemi ve uzun bir iç savaş sürecinden geçmiş, bu süreçte ekonomik, sosyal ve beşeri kaynaklarını tüketmiş, geri kalmış bir ülke devralmıştır (Fan ve Hope, 2013, ss. 2-3). ÇKP lideri Mao Zedong döneminde Çin Halk Cumhuriyeti’nin kurulması ile ülke ekonomik ve politik yeniden inşa sürecine yönelmiştir (Gündal, 2015, ss. 56-57). ÇKP iktisadi istikrarı sağlamak adına dolaşımda olan para birimleri, parasal stratejiler ve finansal politikalar arasında bütünleşmeye amaçlayan yeni bir yaklaşım benimsemiştir (Pomeranz, 2023, ss. 231-232). 20. yüzyıl ortasında dünyanın en fakir ülkeleri arasında yer alan Çin, 1800’den 1950 yılına kadar neredeyse sıfır büyüme gerçekleştirmiştir. 1952 yılından 1978 yılına kadar yaşanan ortalama %3’lük büyüme, devlet yatırımı ve eğitimin artmasından kaynaklı zorunlu artışlardan kaynaklanmıştır (Zhu, 2012, s. 103).

1950’lerden itibaren Soğuk Savaş’ın etkisi ve Kültür Devrimi’nin yaşanması ile, Çin sosyalist düzeni yeni bir sürece girmiştir (Adıbelli, 2007, s. 258). ÇHC ilk kurulduğunda sermayeden yoksun ve uluslararası izolasyonla karşı karşıya olan bir ekonomidir. Dönemin kalkınma stratejisi ağır sanayi politikaları yerine emek yoğun sektörlerin çoğalması odaklı olmuştur. Çin’in sanayileşme sürecinde geri kalması yeni ama ütöpik uygulamaları beraberinde getirmiştir (Headey vd., 2009, ss. 19- 20). Sanayileşme ve modernleşme için çelik üretiminin artırılmasına duyulan zorunluluk neticesinde Mao “Büyük Atılım Hareketi”ni başlatmıştır (Yalın ve Çetinbakış, 2019, s. 125). Bu iddialı girişimin başarısızlığı ve ardından yaşanan Kültür Devrimi’nin yarattığı çalkantı ülkenin kalkınma performansını düşürmüştür. Çin, planlı ekonomik sistem altında çöküşün eşiğine gelmiştir. Halkın üçte ikisinden fazlası kişi başına bir doların altında yaşamak zorunda kalmış, tarımsal büyümedeki durgunluk ve hızlı nüfus artışı da gıda krizini doğurmuştur. İddialı hedeflerin yakalanamadığı, politik kampanyaların zedelenen dönemin ardından yeni ve farklı reform arayışları ortaya çıkmıştır (Headey vd., 2009, s. 27).

1970’lerin sonlarından itibaren ise yeni bir düzene evrilme sürecine giren Çin ekonomisi, ilerleyen yıllarda küresel düzende önemli bir yere sahip olmuştur. 1970’li yıllarda Çin ve Hindistan gibi ülkeler, ekonomik sistemlerinin ve yaşam kalitelerinin yükselmesini isteyen, büyürken enerji tüketimini azaltma fikrine soğuk bakan, Batı toplumları ile aynı refah seviyesine ulaşmayı amaçlayan yeni sanayileşen ülkeler kategorisine dâhil olmuştur (Latouche, 2018, ss. 149-150). Mao’nun ölümünü izleyen süreçte başa geçen Deng’e yakın kadrolar ile reform dönemi başlamış, ÇKP küresel kapitalizm ile aşamalı bütünleşmeyi resmi olarak devlet stratejisi haline getirmiştir (Gökten, 2012, ss. 196-198). 1980 ve sonrası süreçte Çin’in sosyalist piyasa ekonomisi sistemine geçiş, küresel kapitalizm ile bütünleşme süreci başlamıştır. Yaptığı reformlarla Çin, merkezi planlamadan giderek uzaklaşarak özel ekonomik girişimlere yönelmiştir

(Friedman, 2007, s. 47). 1970'lerden itibaren etkili olan bu reformlar, Çin'in küresel ekonomik büyüme sürecine hızla dâhil olmasına ve milyonlarca insanını mutlak yoksulluktan kurtarmasına vesile olmuştur (Headey vd., 2009, s. 18). Bu süreçte ilk hamle olarak sosyalist ekonomi ile piyasa mekanizması bağdaştırılmış, 1986 yılında Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması ve günümüzdeki ismi Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) olan uluslararası kuruluşu dâhil olmak için başvuru yapmıştır. 1989 yılında Uluslararası Para Fonu'na üye olunmuştur (Gündal, 2015, ss. 55-56).

Çin'in 1990 ve 2000'lerde gerçekleştirdiği kesintisiz büyüme küresel kapitalizmin üretim üssü haline gelmesini sağlamış, dünya ekonomisinin 2008 yılında yaşadığı sarsıntının derinleşmesinin önüne geçmiştir. Ancak son on yılda sanayileşmiş ülkelerin yaşadığı ekolojik ve sosyolojik kriz büyümeme fikrini Çin'de de tartışma gündemine sokmuştur. 1970'lerde az çok gündeme getirilen büyümeme fikri 1980'lerde daha da yaygınlaşmıştır. Çevresel bozulma ve ekonomik büyüme ayrımı yoğunlaşmış, çevresel yıkımları önlemek için ekolojik modernizasyon odaklı politikalar öne çıkmıştır (Xue vd., 2012, ss. 86- 92). Çin dış politikasında "pragmatizm" in ve "ekonomik reformlar" ın yer alması ve ülkeler arası ilişkileri bu stratejilerin şekillendirmesi, Çin'de eski "Savaş ve Devrim" teorisinden vazgeçilerek "Barış ve Kalkınma" doktrinine doğru yönelimin kanıtıdır. Bu kapsamda reformist yapısıyla modernleşme politikası izlenmeye başlamıştır (Tabak, 2008, ss. 72-73). Deng'e ait politikaların tamamının sosyalist ekonomi ile piyasa ekonomisinin karmasından oluşması ve içeriğinin demokrasi, refah, insan hakları gibi kavramları barındırması dönem için önemli bir gelişmedir (Gündal, 2015, s. 58). 1978 yılından itibaren yaşanan en büyük aksaklık; dönemin erken reformlarının baskı mekanizması ile uygulanmasıdır (Headey vd., 2009, ss. 25-26). 1978 sonrasında Dengci kadrolar tarafından hayata geçirilen "reform ve dışa açıklık" politikası", ÇKP'nin yeni bir kalkınma patikasını benimsediği anlamına gelir. Bu geçişle ülkenin kalkınma hızında ve istihdamda tahminlerin üzerinde bir artış yaşanmıştır (Öztürk, 2011, s. 125).

Farklı görüş ve yaklaşımlar ekseninde 1978 sonrasında yapılan reformlar 1994 yılına kadar GSYİH oranında %9,5'luk gibi büyük bir artışı beraberinde getirmiştir (Sachs ve Woo, 2001, ss. 1-2). Bu reformlar düşük maliyetli üretim, yüksek devlet teşvikleri, ucuz işgücü ve sistematik olarak tasarlanmış teknolojik-yenilikçi yapı şeklinde özetlenebilir. Bu süreçte yaşanan değişimler aynı zamanda ekonomik büyümede de belirleyici olmuştur. İlerleyen süreçte bazı aksaklıklar yaşanmasına rağmen 1978 ve 2018 yılları arasında yüksek ve kesintisiz bir büyüme oranına ulaşabilmenin temeli Deng'in reformcu liderliği sayesinde atılmıştır (Yalın ve Çetinbakış, 2019, s. 124).

Reform ve dışa açıklığın 1989'dan 2002'ye kadarki dönemi, Çin'in siyasi ve ekonomik tarihinin modernizasyon sürecidir. Özetle Çin ekonomisinin gelişiminde 1990 ve sonrası ayrı bir kırılma dönemi olmuştur (Adıbelli, 2007, ss. 259-261). Çin'de gerçekleştirilen en önemli reformlar, Çin'in dış ticarete ve yatırımlara açılmasını sağlayan politikalarlardır. Bunun en önemli katkısı doğrudan yabancı yatırımların daha da artmasıdır (Öztürk, 2011, s. 131).

Soğuk Savaş sonrası ABD tarafından ilan edilen yeni dünya düzeni sosyalist Çin için bir meydan okuma olsa da reel sosyalizmin çökmesi 1990 ve sonrasında Çin'in kendi yoluna gitmesi için zorlayıcı güç olmuştur. Birçok alanda reformlar gerçekleştirmenin yanı sıra Doğu Asya ülkeleri ile yakın ilişkiler geliştirmeyi hedeflemiştir. 1950 sonrasında Rusya ile arasında oluşan problemlere yeni yaklaşımlar geliştirmiş, teknolojik transferlerle askeri gücünü geliştirmiştir. Uluslararası kurumlardaki etkinliğini arttırmış, ekonomik olarak birçok bölgesel işbirliği çalışması yapmıştır (Adıbelli, 2007, ss. 259-261). Ek olarak 1985-1991 yılları arasında devlet işletmelerinin modernizasyonu üzerinde durulmuş, 1990 sonrası için karma ekonomik sistemler oluşturulmuştur (Yalın ve Çetinbakış, 2019, s. 126). 1990'lara kadar bilim ve teknoloji alanlarında yetkinlik kazanan Çin; stratejik olarak bölge topraklarındaki nüfus, doğal kaynaklar, çevre ve ekoloji ile ilgili temel ulusal koşulları derinlemesine ve kapsamlı olarak analiz etme ve ekonomik süreci bu ekseninde yönlendirme kararı almıştır (Hu, 2014, s. 424). 1992 sonrasında Çin ve Rusya arasındaki ikili ilişkileri güçlendirme ve tek kutupluluğa karşı dayanışma adımları atılmış

böylece yirmi birinci yüzyılın yapıcı ortaklığı inşa edilmeye çalışılmıştır (Tabak, 2008, s. 74).

Özellikle 1996 ve sonrası, Çin ekonomisi için bölgesel ve küresel ekonomiye eklemlenme açısından bir kırılma noktasıdır. Bu dönemde bölgesel birliktelikleri daha çok önemseyen Çin; bölgede, “İyi Komşu Politikaları” ile yeni ticari diplomasisi uygulamıştır. Bölgesel devletlerle askeri güvenlik dışında yeni işbirlikleri kurmuştur. Güney Doğu Asya devletleri ile Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği gibi büyük kuruluşlar üzerinden ilişkiler geliştirmiştir. Yeni bir dış politika stratejisi ile Güney Kore ve Tayvan gibi ekonomilerle de yeni ilişkiler oluşturmuştur (Breslin, 2009, ss. 821- 825). Ek olarak 1997 yılında ÇKP’nin 15. Kongresi, Çin ekonomisinin tarihinde bir diğer dönüm noktasıdır. Bu kongre sayesinde Çin ekonomisi küresel piyasa şartlarına daha uyumlu hale gelmiştir. 1997 yılı sonrasındaki on sekiz yıl boyunca büyümenin yüksek seviyede seyretmesi; mülkiyet yapısının serbestleştirilmesi ve çeşitlendirilmesi yoluyla gerçekleşmiştir (Woo, 1999, s. 115). Değişmeye ve gelişmeye dönük bir ekonomiye sahip olan Çin, bölgesel bir güç olma yolunda ilerlemiştir. 2002 yılında gelindiğinde DTÖ üyeliğinin de etkisi ile KİT’lerin önemli bölümünün özelleştirilmesi yoluyla büyük işletmelere devredilmesine izin verilmiş, bu değişim yeni stratejilerle geliştirilmiştir (Yüce, 2024, s. 673). 2007’de Çin’e gelen doğrudan yabancı yatırımlar 75 milyar dolara ulaşmıştır. Bu durum Çin’in ABD ve AB’den sonraki en büyük ekonomik güç olmasını sağlamıştır. 2008 küresel finans krizi bu durumu pek değiştirmemiştir. 2008 Krizi, Çin’in ihracat sektörü ve doğrudan yabancı yatırımlara dayalı endüstriler üzerinde olumsuz etki yaratsa da yeni tedbirler hayata geçirilmiştir (Morrison, 2009, ss. 1-2). 2007 yılında yüzde 14.2 yıllık büyüme oranına sahip Çin ekonomisinin büyüme oranı 2008’de yüzde 9.7; 2009’da yüzde 9.4; 2010 yılında yüzde 10.6 olmuştur (World Bank, 2024a).

2012-2023 yılları arasında Xi teknolojik atılımı önceleyen büyüme modeli ve devletler arası sisteme yönelik hamleleri ile döneme damgasını vurmuştur. Kendine özgü ticaret ağı politikaları ile Batılı aktörleri gölgede bırakan Çin, pandemi dönemine kadar ekonomisini sarsıntıların dışında tutmuştur (Yüce, 2024, ss. 657-658). 1978 sonrası kapitalizme eklemlenme sürecine giren Çin, uygulanan reformlarla hızlı ekonomik büyüme politikasına uygun şekilde ilerlerken, Xi teknolojik kendine yeterliği öne çıkarmış ve modern Çin dış politikasının uygulanmasında önemli bir lider olmuştur. Xi bu süreci dış sorunların iç politikalarla aşılaacağı öngörüsü üzerine yeni politikalarla yönetmiş, dış politikayı iç politikalarla uyumlamıştır (Lai, 2021, ss. 330-331). Ekonomik araçların git gide daha agresif bir şekilde kullanılmasını sağlayan Xi, devlet kontrolünün arttığı ve piyasa ekonomisi mekanizmalarının nispeten kısıtlandığı hatta siyasi liberalleşmeye yol açacak bütün tehlikelerin ortadan kaldırıldığı bir politika uygulamaktadır (Yüce, 2024, s. 656).

Buna ek olarak Xi, sadece maddi değil aynı zamanda manevi ihtiyaçlara da önem veren ve yalnızca zengin bir ülke değil aynı zamanda manevi bir sosyalist medeniyet yaratacak şekilde daha geniş bir kavramsallaştırmayı devlet politikasının merkezine yerleştirmiştir. Xi’ye göre inanç sistemlerinin geleneksel kollarının kullanımı ile Çin ekonomisi kendini yeniden var edecektir (Brown ve Bērziņa-Čerenkova, 2018, ss. 323-326). Xi’nin stratejisi: güven ver, reform yap ve diren üçlüsü üzerine kurulmuştur. Bu eksende birçok yeni politikayı gün yüzüne çıkarmıştır. 2009’dan bu yana devam eden büyüme ivmesi, küresel ekonomi ile bütünleşme biçimindeki farklılaşma küresel aktörleri rahatsız etmiş ve gerginleştirmiştir. Bunun önüne geçemeyen Çin yetkilileri yeni bir süreci başlatmış rakipleri rahatlatmaya yönelik bir siyaset dili geliştirmeye çalışmaktadır. Slogan ise; “yeteneklerini ve kapasiteni gizleme, reformlar yap, barışçıl olmayan yükselişlere karşı diren” olmuştur (Goldstein, 2020, ss. 176-178). Xi dönemini ve “Kuşak ve Yol Girişimi”, “Çin Rüyası”, “İnsanlığın Ortak Kaderi Topluluğu” ve “Çin Ulusunun Büyük Gençleşmesi” gibi Çin’in yeni ulusal hedefleri olarak kabul edilen politika girişimlerini karakterize eden temel sloganlar, sadece bir dış politika atılımı olarak değil, aynı zamanda Çin’in siyasi geleceğini ve kalkınma modelini şekillendiren yeni bir politik ekonomi perspektifi olarak da görülmelidir (Yüce, 2024, s. 656).

Bu yeni politikaların oluşmasında 2008'de Paris'te ve 2010'da Barselona'da yapılan uluslararası büyümeme konferansları da yönlendirici bir rol oynamıştır. Çünkü Çin'in 1978'den bu yana uyguladığı ekonomik reformlar, ekonomik büyümede öncü olarak kabul edilmesine sebep olmuş bu durum ülkenin karar süreçlerine dâhil olmasının önemini göstermiştir (Xue vd., 2012, s. 86). Xi, Eylül 2013'te Kazakistan ziyaretinde modern bir karayolu merkezli "İpek Yolu" kurulması önerisinde bulunmuştur. Yine aynı yıl Ekim ayında Endonezya ziyaretinde buna deniz yolu ayağı da eklenmiştir. Bu projeler "Yirmi Birinci Yüzyıl Deniz İpek Yolu" ve "İpek Yolu Ekonomik Kuşağı" adı ile tarihe geçmiştir (Jinchen, 2016, ss. 1-2). 2013 yılı Çin dış politikası için sadece başarılı bir başlangıç yılı olmamış aynı zamanda "yenilikçi bir yıl" ve "bereketli bir yıl" olarak ifade edilmiştir (Doğan ve Nebican, 2024, s. 323). Yine bu süreçte "İyi Komşuluk Diplomasisi" de uygulanmıştır. Küresel Doğu ülkelerinden olan Çin, modernleşmenin esas yöntemi olarak yukarıdan aşağıya demokratik değişim ve dönüşüm yerine aşağıdan yukarıya sirayet eden ekonomik kalkınmayı benimseyerek konumunu çevre ve yarı-çevreden merkeze taşımak adına adımlar atmaktadır. Böylece dünyanın ekonomik büyüme lokomotifini artık Batı değil tamamen Doğu olmuştur (Sun ve Yang, 2024, ss. 367-370).

Fakat bu sürecin tüm insanlığı karşı karşıya bıraktığı en temel tehlike, toplumsal ilerleme ve çevresel sürdürülebilirlik açısından yaşanan sıkıntıların artmasıdır. Çin'in büyüme sürecinde yarattığı çevresel, sosyal ve ahlâki sorunlar, özellikle sınırlı doğal kaynakların tükenmek üzere olduğu gerçeği göz önünde bulundurulduğunda küresel düzende çok önemli bir sürecin tetikleyicisi olmuştur. Bu süreç; sürdürülebilir bir büyüme düzeninin bile çevresel sorunları çözmede yetersizliğini göstermiş, büyümeme sürecinin mecburiyetini gözler önüne sermiştir (Xue vd., 2012, ss. 85-86). Çünkü Çin merkezli geniş kapsamlı büyüme modelleri çevresel hasarı çığ gibi büyüterek ilerlemiştir. Fazla miktarda kaynak tüketen bir ekonomi olan Çin'in sanayileşmenin başlamasıyla her geçen gün sanayideki payını artırması ve büyüme sürecinin bu çizgide devam etmesi kirlletici emisyonlarının artmasına yol açmıştır (Wang and Wang, 2025, s.2). Bu durum küresel düzeyde sorunlara sebep olmuştur. Büyüme sürecinde kömür gibi fosil yakıtların temel kaynak olarak kullanılması, küresel sıcaklık artışının kontrol edilemez hale gelmesi ve küresel emisyonun tahminlerin üzerinde artış göstermesi Çin'i küresel arayışa yönlendirmiştir. Bunun bir sonucu olarak Çin yeşil enerji ve tarım politikaları gibi büyümeme sürecine destek olacak politikalara yönelik adımlar atmıştır (Li vd., 2022, ss. 1-2).

5. Çin ve Büyümeme Adına Olası Adımlar

Doğa iyi yönetildiğinde sürdürülebilir ve kapsayıcı büyüme; yoksulluğun azaltılması, gıda güvenliği ve insan refahı için temel sağlamaktadır. Çevresel bozulma ile başa çıkmak, yaşanabilir bir gezegende yoksulluğu sona erdirmek ya da azaltmak için "Şimdi büyü sonra temizle" zihniyetinin terk edilmesi elzemdir (World Bank, 2024b).

2000'li yıllar ile başlayan dönüşüm sürecinde küreselleşmenin etkisi büyüktür. Küresel ekonomiye entegrasyonunun artmasının yanında gösterdiği iktisadi dinamizm nedeniyle Çin de Batı ülkeler kadar belirleyici bir aktör durumuna gelmiştir (Zhen, 2024, ss. 196-197). Çin'in büyümeme yaklaşımına kayıtsız kalmamasının önemi üç ana maddede özetlenebilmektedir. Bunlardan ilki Çin'in en zengin bölgelerinin hızla zengin ülkelerin refah seviyesine yaklaşıyor olması ve Çin zengin ülkeleri yakaladığında büyümeme politikalarının yeni bir evreye geçmek zorunda kalmasıdır. Sürdürülebilir seviyelerin ötesinde büyümenin gerçekleşmesi doğal olarak büyümeme sürecine evrilecektir. İkincisi; son otuz yıldır kontrolsüz bir şekilde büyüyen Çin ekonomisi için büyüme ideolojisine alternatif bir yol üzerine tartışmalar baskın hale gelecektir. Çünkü kayıplar ve kazançlar mutlaka karşılaştırılacak ve zararın baskın olduğu gözler önüne serilecektir. Son olarak uluslararası toplumda yükselen ekonomik, sosyolojik ve politik statüsüyle dünyanın en kalabalık ikinci ülkesi olan Çin'in, doğanın ve türümüzün devamını sağlamak için dünyanın geri kalanına karşı sorumluluğu ile mutlaka yüzleşmek

zorunda kalacak olmasıdır. Çünkü sınırsız büyüme süreci imkansızdır (Xue vd., 2012, ss. 86-87).

1989 yılı ağustos ayında Wang Yi ve Niu Wenyuan Çin Bilimler Akademisi Ekoloji ve Çevre Çalışmaları Merkezi Araştırma Grubu'nun "Ekolojik Açık" başlıklı ulusal durum belgesi, Çin'in büyüme ve büyüme sonrasına bakışı için önemli bir gelişmedir. Bu rapor ile Çin'deki sosyalist ekolojik ilerleme için karar alma süreci, bilimsel fikir birliğinden yola çıkılıp politik fikir birliğine geçme ve sosyal fikir birliğini uygulama politikası şeklinde yenilenmiştir. Yeni ekolojik yaklaşımların geliştirilmesi bu dönemde büyüme hedefinden farklı yeni bir yaklaşımın ilk adımları olarak kabul edilmiştir (Hu, 2014, ss. 424-425). "Nesiller arası eşitlik mutlaka sağlanmalıdır" görüşünün yayılması, bize miras bırakılan koşulları gelecek nesillere nasıl aktaracağımız konusunda öncü bir yaklaşım olmuş, büyümeme kavramının çerçevesini oluşturmuştur (Xue vd., 2012, s. 90).

2000 ve sonrasında yeni bir stratejik döneme giren Çin'de 2006'dan bu yana uygulanan Çin Kamu Hizmeti Tabanlı Enerji Verimliliği Finansmanı Programı (CHUEE) da atılan önemli adımlardan biridir. CHUEE, Çin ekonomisindeki kilit oyuncular olan özel sektör, devlet kurum ve kuruluşları ile bankalar arasında sürdürülebilir bir enerji finansman piyasası oluşturmak adına işbirliği yapmada başat aktör olmuştur. İlk CHUEE desteği, Pekin Bankası'ndan gelen kredidir. Sinen En-Tech, çevrenin koruması için ekipmanlar geliştiren, üreten ve pazarlayan bir yüksek teknoloji şirketi olarak bu program için önemli bir şirket olmuştur. Geniş perspektifteki uygulaması ile bu program sadece bir yılda on dokuz milyon tondan fazla karbondioksit sera gazı emisyonunun azalmasını sağlamıştır (World Bank, 2024c, ss. 1-2).

1992'deki Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin (UNFCCC) 2. maddesi olan "atmosferdeki sera gazı konsantrasyonlarının iklim sistemine tehlikeli antropojenik müdahaleyi önleyecek bir düzeyde sabitlenmesi" kuralı 2009 yılında yürürlüğe sokulmuştur (UNFCCC, 2009). 2009 yılında Kopenhag'da gerçekleştirilmiş olan İklim Zirvesi'nde (COP15) Kyoto Protokolü'nün şartları üzerinden iklim değişikliği ile sürdürülebilir bir hayatın nasıl sağlanacağı üzerine değerlendirmeler yapılmıştır (TSKB, 2018).

2004 yılında kırsal alanlarla ilgili yapılan çalışmalar o yıldan itibaren önemle geliştirilmiş, "Kırsal reformu derinleştirme ve kırsal canlanma" başlıklı çalışmalar kapsamlı bir şekilde yürütmüştür. Mali desteklerin yanı sıra yeni arazi tahsis ve altyapı yatırımları kırsal düzen ile yeniden yapılandırılmıştır (CGTN, 2025).

2013-2014 yılı itibarı ile Çin'in son yirmi yılda kurulan yenilenebilir enerji kapasitesinin dünyanın geri kalanını geride bırakması yeşil dönüşüm adına çok önemli bir başarıdır. 2020'de Çin, 2030 yılına kadar 1.200 gigawatt yenilenebilir enerji kapasitesine ulaşma sözünü vermiştir. Bu durum Paris Anlaşması'nın 2030 hedeflerine ulaşması için ihtiyaç duyduğu 11.000 gigawatt kurulu yenilenebilir enerji kapasitesine önemli katkıda bulunacak bir hedef olma özelliği taşımaktadır (Hilton, 2024). Bu program ile yıllık on dokuz milyon ton karbondioksit ve eşdeğeri zararlı gaz azaltılmış, yirmi dokuz enerji verimliliği projesi uygulanmaya başlamış, altı bin beş yüzden fazla kişi eğitime tabii tutulmuş, iki yüz yirmi altı yeni projeye destek sağlanmıştır (UNFCCC, 2023).

2016 Dünya Bankası verilerine göre Çin, 2031 yılına kadar OECD ülkelerinin ortalama refah düzeyine ulaşacak bir performansla büyümeye devam edecektir. Ancak bu büyüme performansı neticesinde toplumun mutluluk oranında artış olup olmayacağı ve refahın eşit şekilde dağıtılıp dağıtılmayacağı şüphelidir. Yol açtığı çevresel sorunlar sebebiyle tüm dünya için tehdit olarak değerlendirilen Çin, ekonomik örgütlenmesini toplumsal eşitlik ve ekolojik sürdürülebilirlik başlıkları ile yeniden yapılandırılma çabasına girmiştir (Xue vd., 2012, ss. 93-94). Çünkü dünyanın ikinci kalabalık ülkesi Çin, bireysel tüketim açısından birinci sıradadır. Büyümeme politikalarının Çin'de uygulanması dünyanın geri kalanı için elzemdir. Çin'in yüksek büyüme oranlarına rağmen nimetlerinin eşitsiz bir biçimde dağılıyor olması ve toplumun tüm kesimlerinde bir refah artışının gözlenmemesi, büyümeme bakış açısının devreye sokulmasını gerekli

kılmaktadır. Bu kapsamda büyüme karşısı yaklaşımların genel çerçevedeki kapsamı başlangıçta kaynak sınırlarına odaklanmış daha sonra fiziksel odakların dışına çıkarak daha geniş bir alanı kapsamına dahil etmiştir. Çünkü Eko sosyalist düzen fikriyle büyümeme arasında bir uyumun olduğu ileri sürülmüştür (Alcock, 2019, s. 262; Xue, 2016, s. 70).

2019 yılında başlayan COVID-19 salgını, tüm dünyayı olduğu gibi Çin ekonomisini de derinden sarsmış ve yıllık ekonomik büyüme oranlarında düşüslere yol açan önemli bir sağlık krizi olarak tarihe geçmiştir. İktisadi kötüleşmeden tedirgin olan ÇKP rejimi ekonominin kademeli istikrarı için yeni politika ve strateji arayışına girmiştir (Zhao ve Lin, 2024, s. 1849). Pandeminin yol açtığı etkiler bir yana Çin’de 2019 yılında sadece 1,4 milyon kişi hava kirliliği nedeni ile hayatını kaybetmiştir. Her yıl yaklaşık sekiz yüz bin kişinin su güvencesinden yoksun olması nedeniyle hayatını kaybetmesi de ülkenin su kıtlığı ve hijyen sorunu ile yüz yüze olduğunu gözler önüne sermektedir. Ekilebilir toprağın %40’ından fazlası aşırı kullanım, erozyon ve kirlilikten bozulmuş durumdadır. Tarım arazilerinin yaklaşık beşte biri ağır metaller ve metaloidler ile kirlenmiştir (China Daily, 2014). Yine tarımsal ve mineral kaynaklarını da aşırı tüketen Çin, dünyanın yıllık alüminyum, çelik ve çimento üretiminin yaklaşık yarısını, mısırın dörtte birini, pamuğun üçte birini ve pirincin üçte birini tüketmektedir. 2023 yılı verilerine göre ekolojik ayak izi ise kişi başına 3,8 küresel hektardır. Bütün bu olumsuzluklar değişim fitilini ateşlemiştir (Li, 2023, ss. 53-61).

2021 yılında Xi, Çin’in yeni çağa uymasının ve değişimin zorunlu olduğunu ÇKP’nin 18. Ulusal Kongresi’nde dile getirmiştir. ÇHC’nin yüzüncü yılının kutlayacağı 2049 yılında ülkeyi güçlü, müreffeh, demokratik ve kültürel açıdan gelişmiş modern bir sosyalist ülke haline getirmeyi ve refah toplumunun inşasının sağlandığı yeni bir standarda ulaşmayı hedefleyen bu kongrede, sermaye ve kent düzeninin yeniden yapılandıracağı duyurulmuştur. Doğal kaynak kullanımının kısıtlanması, su kaynaklarının düzenli kullanımının sağlanması, nüfus artışının kısıtlanması ve yeniden düzenlenmesi, ekolojik yeni bir düzenden bahsedilmesi gibi önlemlere dikkat çekilmiş olması bu kongrenin küresel çapta ilgi görmesine sebep olmuştur. Yine 14. Beş Yıllık Ekonomik ve Sosyal Kalkınma Planı ve Vizyon 2035’in Ana Hatları (2021–2025 yılları arası) da bu stratejiyi destekler niteliktedir. Burada raylı ulaşım istasyonlarının etrafında belediye tesislerinin ve kamu hizmetlerinin yoğunlaşmasına öncelik verilmesine, kentin mekânsal yapısına uygun olacak şekilde demiryolu taşımacılığının yönlendirici rol üstlenmesine; iş, eğitim, sağlık gibi çeşitli kentsel işlevlerin düzeninin sağlanmasına, trafik sorunun azaltılmasına ve doğa ile barışık yeşil, güvenli ve verimli bir şekilde entegre edilmiş çok modlu kentsel ulaşım sisteminin inşasına dikkat çekilmiştir (World Bank, 2023). Yenilenebilir enerji tedarikinde, permakültürde (sürdürülebilir tarım), organik tarımda, gerçek ihtiyaçları karşılanmayanların maddi koşullarındaki iyileştirmeler gibi başlıklarda seçici büyüme politikaları oluşturan Çin, gelecek yıllar için doğayla uyumlu, klasik büyüme anlayışının dışına çıkmaya çalışan bir arayışa girmiştir (Nesterova, 2022, s. 466).

2022 itibari ile Çin, orta vadede yüksek kaliteli büyümeye geçişi hedefleyen politikaları resmiyete dökmüş, zorlu bir yeniden dengeleme sınavı ile karşı karşıya kalmıştır. 2022 ve sonrası, bu kapsamda büyümeyi ön plana koyan ekonomik kültüründen kopuşun ve değişimin sağlanması için önemli bir dönemi başlatmıştır. Bu süreçteki en önemli gelişme karbon fiyatlandırmasının daha geniş bir şekilde kullanılması, enerji sektörü reformları ve daha geniş bir yeşil finansman araçları setinin artırılmasıdır. Çin düşük karbon geçişini hızlandırmaya yardımcı olacak ve yeşil inovasyonu teşvik edecek orta vadeli büyüme politikaları ile dünyanın gidişatının değişmesine katkı sağlayacaktır (World Bank, 2021). Bu kapsamda BM İklim Konferansı önemli bir gelişmeye sahne olmuştur (UNDP, 2022). “Ekolojik Medeniyet: Dünyadaki Tüm Yaşam İçin Ortak Bir Gelecek İnşa Etmek” temalı bu çalışma; BM-İklim Zirvesi (COP15) Başkanı olan Çin Ekoloji ve Çevre Bakanı olan Huang Runqiu’nun ülkesinin

elinden geldiğince gelişmekte olan ülkelere destek sağlamayı sürdüreceğini açıklaması açısından önemlidir (United Nations, 2024).

Çin, 2023 yılında küresel GSYİH'nin %19'unu üretmiştir. Yüzde 5,2'lik yıllık ekonomik büyüme oranı ile hükümetin yıllık hedefi aşılmıştır. Bu süreçte enerjiye yapılan yatırımlar güçlü bir şekilde devam ettirilmiştir. Lityum piller, güneş pilleri ve elektrikli araçlar ile büyüme oranını yakalayan Çin, ticaret politikalarını "xin-sanyang" ismini verdiği bu üç yeni araç üzerinden planlamış, temiz teknoloji için yeni kapılar aralamıştır (World Energy Investment, 2024). Bu kapsamda Çin'in temiz enerji sektörlerine yaptığı 890 milyar dolarlık yatırımın 2023 yılında küresel fosil yakıt tedarikine yapılan toplam yatırım miktarı ile neredeyse eşit büyüklükte olması, Çin'in ekolojik sorunlarla mücadelede ne denli önem arz ettiğini bir kez daha gözler önüne sermiştir (Myllyvirta, 2024).

Alternatif olarak, Çin ekonomisi 2026'dan sonra sıfır büyümeyi sürdürürse veriler daha da iyi hale gelecektir. Böylece ülke büyümeme sürecinde attığı adımlarda başarılı olursa, bu yüzyıl içinde ekolojik sürdürülebilirliğin yeniden tesis edilmesine yardımcı olacaktır. Bu bağlamda Çin'in toplam nüfusunun 2021 ile 2100 arasında %46 oranında azalacağı üzerine yapılan tahminler büyümeme süreci için umut verici bir görülmektedir (Li, 2023, ss. 57-58). Çünkü özellikle 2020 yılı sonrasında Çin ekonomisinin emlak sektöründe yaşadığı çöküş, Covid-19'un yarattığı ekonomik zorluklar, kırsal- yerel planlamalarının yetersizliği, kontrolden çıkan doğal tahribat Çin'de ekonomik yavaşlamaya sebep olmuştur. Çin ekonomisine ait "zirve ekonomi" ve gelecek ekonomik sürecine dair "tarihin çöp zamanı" olarak yapılan tanımlamalar da Çin'in ekonomik olarak yapısal dönüşüm yaşamasına duyulan ihtiyacı göstermektedir (Wright, 2024, ss. 3-4).

2024 yılında Çin; egemen iktisadi anlayış çerçevesinde ortaya çıkan küresel emisyonları kontrol etmek için bireysel ve kamusal politikaları birleştirme yoluna gitmiştir. Yenilenebilir enerjiyi destekleyen ve enerji tüketimini azaltan politikalar dâhil olmak üzere çevre veya enerji politikalarının kullanıldığı "Çalışkan Politikalar" adı altında çalışmalar yapmıştır. Çin, yeni ekolojik politikalara önem veren bir ülkeye dönüşme yolundadır (Fischer vd., 2024). Ek olarak Çin iklim elçisi Xie Zhenhua ile ABD iklim elçisi John Kerry, 2030 yılına kadar küresel bazda yenilenebilir enerjiyi üç katına çıkarmak için el sıkışmıştır. 2006 yılında dünyanın en büyük sera gazı yayıcısı olma unvanı edinen Çin'in fosil yakıtı dayalı kalkınma anlayışından küresel iklim hedeflerine duyarlı bir yatırım anlayışına yönelmesi bir dizi güçlükler barındırsa da umut vericidir (Hilton, 2024).

2025 yılında hayata geçirilmesi planlanan "Enerji ve Endüstriyel Değer Zincirlerinin Karbondan Arındırılması Projesi", enerji ve endüstriyel değer zincirlerinin karbonsuz hale getirilmesine yönelik yatırımları arttırmayı sağlaması açısından önemlidir. Yine bu dönemde Rio Grande do Norte: Sürdürülebilir Kalkınma ve Yönetim Projesi gelecekte uygulanması için müzakerelere başlanmış bir projedir (World Bank, 2024d). Uluslararası Enerji Ajansı'nın (IEA) verilerine göre; 2030 yılına kadar dünya genelinde kurulu hale gelmiş yenilenebilir enerji kapasitesinin yaklaşık %60'ının Çin'e ait olması, küresel rüzgâr gücü büyüme oranının iki katına çıkarılması, yeşil enerji patlaması yaşanarak yenilenebilir enerji kapasitesinin artırılması beklenmektedir (Ambrose, 2024). 2030 yılına kadar Kentsel Yeşil Alanlar (UGS) çalışmaları; özellikle çocuklar, kadınlar, yaşlılar ve engelli bireyler için güvenli, kapsayıcı, yeşil ve kamusal alanlara evrensel erişimi sağlamayı amaçlayan aynı zamanda sağlık ve refahın temini için umut verici olan bir gelişmedir (Zhang vd., 2024, s. 3). Bu programda çizilen yol haritası ile yeşil alanlara ekosistem temelli çözümler, çevresel ve iklimle ilgili tehlikelere karşı yerel dayanıklılığın artırılması, kentsel ortamlarda ve şehirlerde yaşam kalitesine katkı sağlanması ve şehirlerdeki nüfusun daha sürdürülebilir yaşam tarzlarına teşvik edilmesi için yenilikçi çözüm ve politikalar oluşturulmaktadır (Climate Adapt, 2018).

6. Sonuç

Ekonomik büyüme anlayışı uzun zamandır kapitalizmin yapısal özellikleri gereği tüm dünyayı şekillendirmiş, sermaye birikiminin gün geçtikçe artmasına zemin hazırlamıştır. Birçok farklı yaklaşım tarafından açıklanmaya çalışılan büyüme olgusu etrafında sürdürülen tartışmalar kapitalist üretim biçiminde değişim ve dönüşümlerin tetikleyicisi olmuştur. Her koşulda ve her durumda çıktıdaki artış olarak özetlenen büyüme, insanlık ve ekosistem üzerinde çok yönlü etkileri olan bir olgudur. Büyüme sürecini sadece çıktı artışından ibaret görmek, doğayı insan emrinde bir kaynak olarak algılamak yakın zamanda kendini hissettirmeye başlayan iktisadi ve daha önemlisi ekolojik sorunların temel sebebidir. Ekonomik büyümenin insanlığa adil bir gelişim ve refah sağlayamaması hatta doğa üzerindeki yıkıcı etkilerinin kontrol edilemez hâl alması, büyüme amacının sorgulanmasına ve bir alternatif olarak büyümeme fikrinin gelişimine önyak olmuştur.

Büyümeme, her ne pahasına olursa olsun her durum ve koşulda üretim artışını merkeze alan gelir adaletsizliğine, toplumsal anlamda yoksunluğa, insan ve doğa sömürüsüne neden olan küresel kapitalist sistemi eleştiren bir fikir olarak doğmuştur. Ekonomik yavaşlama ve toplumsal refah artışını sağlama amacı taşıyan büyümeme yaklaşımı, evrende her birey için onurlu, kaliteli ve adil bir yaşam için arayışların bütünüdür. Fikrin dayanak noktası, sonsuz büyüme ihtiyacı duyan düzenlerin sürdürülebilirliklerinin imkânsız olmasıdır. Tüm dünyada yankı bulan büyümeme yaklaşımı iklim krizinin kapıda beklediği ve doğal kaynakların tükenmek üzere olduğu günümüzde adeta can simidi olarak görülebilir. Büyüme odaklı iktisadi sisteme yön veren başat aktörler çevresel tahribatın ve doğal kaynakların tamamen yok olmasının da esas sebebi konumundadır. ABD ve Çin gibi küresel pazarın büyük bir kısmına hâkim olan ekonomiler bu süreçte oldukça belirleyicidir. Bu nedenle Çin ve ABD gibi ekonomilerin doğanın tahrip edilmesi sürecindeki sorumluluğu diğer ülkelere göre fazladır. Bu sorumluluğun bir sonucu olarak -her ne kadar yeterli aksiyonu alma konusunda ayak direseler de- bu ülkelerin büyümeme adına atılacağı adımlar önemlidir. Çünkü büyümeye duyulan ihtiyaç ve bağlılık, çevresel ve sosyolojik yıkımın en önemli nedenidir. Kapitalizmin körüklediği ve çevresel yıkımı beraberinde getiren büyüme hayali, insanlık için büyük adaletsizliklerin oluşmasında temel faktördür. İklim değişikliği insan türünün karşı karşıya olduğu en yaşamsal problemdir. Post kapitalizm süreci ve büyümeme politikalarının beraber ilerletilmesi, sorunların bertaraf edilebilmesi için kabul gören alternatifler arasındadır. Çünkü olgunlaşma ve derinleşme gereği bulunsa da büyümeme tartışmaları genel insan refahı hedefine ulaşılması için alternatif bir potansiyeli içermektedir.

Küresel iklim değişikliğinin azaltılmasında ve ekolojik dengenin yeniden sağlanabilmesinde başat aktörlerden biri olan Çin, 1970'lerin sonundan günümüze kadar neredeyse kesintisiz ve yüksek oranlı büyümüştür. Fakat ülke küresel kapitalizme entegre olurken gerileyen eşitlik anlayışı nedeniyle Çin halkının toplumsal refah ve mutluluğu aynı ölçüde artış göstermemiştir. 2000 ve sonrası sisteme daha çok uyum sağlayan Çin; sayısal verilerde artış sağlayabilmiş fakat çevresel tahribatın artarak devam etmesinde lokomotif olmuştur. Kontrolde çıkan küresel ısınma yaygın kuraklığa, yağmur ormanlarının ve diğer birçok ekolojik sistemin yok olmasına, gıda üretiminde azalmaya ve deniz seviyelerinde artışa yol açması sebebi ile çok büyük bir tehdittir. Bu yüzden Çin'in sürdürülebilir büyüme, yeşil dönüşüm hatta daha radikal bir yaklaşım olan büyümeme sürecine dâhil olması önemlidir. Küresel ısınmayı 1,5°C ile sınırlamak tüm insanlık için hayati bir öneme sahiptir. Direkt büyümeme politikaları geliştirmenin şimdilik uzağında olan Çin, birikim sürecini iklim politikaları, ekolojik ve sosyolojik değişim, göç ve nüfus politikaları gibi uygulamaları ile revize etmeye çalışmaktadır. Bu kapsamda Çin hükümeti hava kirliliğini azaltmak için ulusal bir kampanya başlatmış, düşük karbonlu enerji elde etme yolundaki araştırmalara ayırdığı fonları arttırmıştır. Xi, karbondioksit salınımı sorununun 2030'dan önce çözüme ulaşması, 2060'dan önce karbon nötr olması için GSYİH'nın emisyon yoğunluğunu azaltma sözü vermiştir. Gelecekte

büyüme hızını düşürmek adına adımlar atılacağını da ifade etmiştir (Dünya Enerji Konseyi, 2021).

Ekolojik çalışmalara ağırlık veren Çin, büyümede nicelik yerine niteliği arttıracak önlemler almaya başlamıştır. Yeni Kırsal Yeniden Yapılanma Hareketiyle; yüksek kaliteli, dengeli ve kapsayıcı ekonomik modele geçiş için ekolojik adımlar atılmıştır. “Dünya siyasetinde ahenk” yaklaşımı son on yılda ortaya çıkmış, çok taraflılığın güçlendirilmesi ve siyasi ilişkilerin çoğaltılması için yeni bir yol haritası çizilmiştir. Bununla beraber ülke askeri gücünü revize etmekten ve geleneksel büyüme politikalarından vazgeçmemiştir.

Çin’in enerji tüketimindeki ve ham madde talebindeki başat rolünden dolayı ilerleyen süreçte uluslararası kamuoyunun baskısı ile karşılaşması muhtemeldir. Bu yüzden yeşil dönüşümü hızlandırması, işbirliğini arttırması, büyümeyi teşvik etmek amacıyla uyguladığı kitle tüketimini arttırma politikalarını gözden geçirmesi zaruridir. Bu açıdan bakıldığında sıfır büyüme politikaları Çin ekonomisi için uygulanabilir bir strateji olması sebebi ile öne çıkmaktadır. Çünkü nüfusu ve büyüme hızı sebebi ile büyümeyi uygulaması ve özümsemesi zaman alacaktır. Gelişmiş dünyayı yakalama sürecinde büyüme paradigmasından kopuş yerine sürdürülebilir ekolojik politikalar ile küresel düzene destek olması kısa ve orta vadede daha gerçekçi bir beklentidir. Sıfır büyüme stratejileri daha yaşanabilir bir dünyanın kapısının aralanması için ileriki bir aşama olacaktır.

Kaynakça

- Abraham, Y. M., Levy, A., ve Marion, L. (2015). Comment faire croître la décroissance?. *Nouveaux Cahiers Du Socialisme*, 14, 25-31.
- Adıbelli, B. (2007). *Çin’in Avrasya stratejisi*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Alcock, R. (2019). The new rural reconstruction movement: a chinese degrowth style movement?. *Ecological Economics*, 161, 261-269. doi.org/10.1016/j.ecolecon.2019.03.024.
- Ambrose J. (2024). China to head green energy boom with 60% of new projects in next six years. *The Guardian*. https://www.theguardian.com/environment/2024/oct/09/china-to-head-green-energy-boom-with-60-of-new-projects-in-next-six-years. (E.T. 10.11.2024).
- Andrés, J., Boscá, J. E., Doménech, R., & Ferri, J. (2024). The welfare effects of degrowth as a decarbonization strategy. *Applied Economic Analysis*, 32(95), 112-140. http://dx.doi.org/10.1108/AEA-01-2024-0021.
- Asara, V., Otero, I., Demaria, F., & Corbera, E. (2015). Socially sustainable degrowth as a social-ecological transformation: repoliticizing sustainability. *Sustainability Science*, 10, 375-384. https://doi.org/10.1007/s11625-015-0321-9.
- Atalay M. (2022). *Dünya tarihi: mir’âtü’l-iber*. İstanbul: Semerkand Basım Yayın.
- Atamtürk, B. (2014). Büyüme Teorileri ve IMF Politikaları. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(1), 89-103.
- Begoviç B. (2017). A culture of growth: the origins of the modern economy by Joel Mokyr. *Panoeconomicus*, 64(4), 513-523.
- Bellanca, N. (2013). Capitalism. *Handbook n The Economics Of Reciprocity And Social Enterprise*, 59-67. doi.org/10.4337/9781849804745.00013.
- Breslin, S. (2009). Understanding China's regional rise: interpretations, identities and implications, *International Affairs*, 85(4), 817-835. doi.org/10.1111/j.1468-2346.2009.00829.x.
- Brown, K. ve Bērziņa-Čerenkova, U. A. (2018). Ideology in the era of Xi Jinping, *Journal of Chinese Political Science*, 23(3), 323-339. doi.org/10.1007/s11366-018-9541-z.
- CGTN (2025). 1 numaralı merkezi belge açıklandı, Çin’in önceliği tarım. https://turkish.cri.cn/2025/02/25/ARTI1740455881079750. (E.T. 16. 04. 2025).
- China Daily (2014). More than 40% of China’s arable land degraded:report, https://www.chinadaily.com.cn/china/2014-11/05/content_18871081.htm (E.T. 07.03.2025).

- Clark, T. P. (2024). Degrowth or secular stagnation? The political economy of monopoly finance capital and the stagnation-accumulation treadmill. *Journal of Environmental Studies and Sciences*, 1-16. doi.org/10.1007/s13412-024-00931-3.
- Climate Adapt (2018). Sharing adaptation information across Europe. <https://www.eea.europa.eu/en/analysis/publications/sharing-adaptation-information-across-europe>. (E.T. 09.10.2024).
- Doğan F. ve Nebican N. (2024). Xi Jinping dönemi Çin'in Latin Amerika politikası, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26(1), 321-339. doi.org/10.16953/deusosbil.1384963.
- Dunlap, A., Soyland ve L. H., Shokrgozar, S. (2021). Editorial introduction: situating debates in post-development & degrowth, *Dunlap A., Søyland H., Shokrgozar S. (eds.). Debates in Post-Development and Degrowth*, 1, 7-31.
- Erdik, S. ve Gündüz, U. (2010). *Emek-birikim ekseninde yeni teoriler ve bilişsel kapitalizm*. Karaburun Bilim Kongresi, 2-5 Eylül 2010. https://www.academia.edu/2972646/Emek_Birikim_Ekseninde_Yeni_Teoriler_ve_Bili%C5%9Fsel_Kapitalizm (E.T. 12.11.2024).
- Fan, G. ve Hope, N. C. (2013). The role of state-owned enterprises in the Chinese economy. *China-US 2022*, 7, 1-21.
- Fischer, C., Qu, C., ve Goulder, L. H. (2024). *Rate-based emissions trading with overlapping policies: insights from theory and an application to China* (No. w33197). National Bureau of Economic Research. <http://documents.WorldBank.org/curated/en/099733008212419312/IDU12092fd8d16e4014fe21b9b115230cfba2a5f>. (E.T. 10.11.2024).
- Friedman, B. M. (2007). Capitalism, economic growth & democracy. *Daedalus*, 136(3), 46-55. doi.org/10.1162/daed.2007.136.3.46.
- Fülberth, G. (2018). *Kapitalizmin kısa tarihi*. İstanbul: Yordam Yayınları.
- Giddens, A. (1994). *Modernliğin sonuçları* (Çev: E. Kuşdil). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Girdzijauskas, S., Streimikiene, D., & Mialik, A. (2012). Economic growth, capitalism and unknown economic paradoxes. *Sustainability*, 4(11), 2818-2837. <https://doi.org/10.3390/su4112818>.
- Goldstein, A. (2020). China's grand strategy under xi jinpings: reassurance, reform, and resistance. *International Security*, 45(1), 164-201. doi.org/10.1162/isec_a_00383.
- Gökten, K. (2012). *Çin yüzyılımı anlamak*. Ankara: Notabene.
- Gökten, K. (2013). Büyük ejderha ve küresel kapitalizm: 150 yıllık panorama, 21. *Yüzyılda Sosyal Bilimler*, 5, 9-42.
- Gökten, Y.S. ve Gökten, K. (2023). Büyümeme: imkan ve sınırlılıklar, *Memleket Siyaset Yönetim*, 18 (40), 281-300.
- Gündal, B. (2015). Çin ekonomisinin yapısal dönüşümü. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 55-72. doi.org/10.18506/anemon.68680.
- Headey, D., Kanbur, R., ve Zhang, X. (2009). China's growth strategies. In *Governing Rapid Growth in China* (pp. 17-34). Routledge.
- Hilleren, V. N. (2021). Framing, funding and justifying energy for development. *Debates In Post-Develoment And Degrowth: Volume 1*, 76-93.
- Hilton, I. (2024). How China became the world's leader on renewable energy. *Retrieved from Yale Environment*, 360. <https://e360.yale.edu/features/china-renewable-energy>. (E.T. 12.01.2025).
- Holbig, H. (2009). Remaking the CCP's ideology: determinants, progress, and limits under Hu Jintao. *Journal of current Chinese affairs*, 38(3), 35-61. doi.org/10.1177/1868102609038003
- Hope, D. ve Soskice, D. (2016). Growth models, varieties of capitalism, and macroeconomics. *Politics & Society*, 44(2), 209-226. doi.org/10.1177/0032329216638054
- Hu, A. (2014). *The political and economic history of China (1949- 1976)*. Singapore [u.a.]: Erich Professional Publ.
- Işık, H.B. ve Bilgin, O. (2016). Finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisi Türkiye örneği. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(7), 1757-1765.
- Jackson, T. (2021). *Büyümesiz refah* (Çev: Alpogan Sabri Erdoğan). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Basım.
- Jacobs, M. (2013). Beyond the social market: rethinking capitalism and public policy. *The Political Quarterly*, 84(1), 16-27. doi.org/10.1111/j.1467-923X.2013.12006.x.

- Jacobs, M. ve Mazzucato, M. (2016). Rethinking capitalism: economics and policy for sustainable and inclusive growth. *John Wiley & Sons*. https://bpb-us-w2.wpmucdn.com/sites.wustl.edu/dist/8/2623/files/2020/06/wraynersisyan_money_and_macro_poli.pdf. (E.T. 09.11.2024).
- Jinchen, T. (2016). One belt and one road': connecting China and the world. https://www.burmalibrary.org/sites/burmalibrary.org/files/obl/2017-04-19-One-Belt-and-One-Road_Connecting-China-and-the-world-en-red.pdf. (E.T. 12.11.2025).
- Jones C. (2005). Growth and ideas. In *Handbook of economic growth*, 1, 1063-1111. [https://doi.org/10.1016/S1574-0684\(05\)01016-6](https://doi.org/10.1016/S1574-0684(05)01016-6).
- Kallis, G., Kerschner, C., ve Martinez-Alier, J. (2012). The economics of degrowth. *Ecological economics*, 84, 172-180. doi.org/10.1016/j.ecolecon.2012.08.017.
- Koyuncu, M., ve Özar, Ş. (2017). Büyümemek mümkün mü? 'ekonomik küçülme fikri' üzerine tartışmalar. *Kalkınma İktisadının Penceresinden Türkiye'ye Bakmak: Fikret Şenses'e Armağan*, 175-196 İletişim Yayınları, İstanbul.
- Lai, H. (2021). The rationale and effects of china's belt and road initiative: reducing vulnerabilities in domestic political economy. In *China's Big Power Ambition under Xi Jinping*, 301(28), 330-347. <https://doi.org/10.1080/10670564.2020.1790896>.
- Latouche, S. (2018). *Kanaatkâr bolluk toplumuna doğru: küçülme üzerine yanlış yorumlar ve tartışmalar* (Çev: Tahir Karakaş). İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı.
- Lefebvre, H. (1976). The survival of capitalism. *London: Allison and Busby*.
- Li, M. (2023). Degrowing China—by collapse, redistribution, or planning? *Monthly Review*, 75(3), 51–71. https://doi.org/10.14452/MR-075-03-2023-07_4.
- Li, J., Dong, K., & Dong, X. (2022). Green energy as a new determinant of green growth in China: The role of green technological innovation. *Energy economics*, 114, 106260. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2022.106260>
- Marić, V. (2022). New history of capitalism, american historiography and the burden of slavery. *Tokovi İstoriye*, 3, 255-280.
- Meadows, D. ve Randers, J. (2012). *The limits to growth: the 30-year update*. Routledge. doi.org/10.4324/9781849775861.
- Morrison, W. M. (2009). China and the global financial crisis: implications for the united states. *United States: Congress: Congressional Research Service (CRS)*.
- Myllyvirta, L. (2024). Analysis: Clean energy was top driver of China's economic growth in 2023. *Carbon Brief, January*, 25. <https://www.carbonbrief.org/analysis-clean-energy-was-top-driver-of-chinas-economic-growth-in-2023/>. (E.T. 04.03.2025).
- Nesterova, I. (2022). Degrowth perspective for sustainability in built environments. *Encyclopedia*, 2(1), 466-472. doi.org/10.3390/encyclopedia2010029.
- Öztürk, S. (2011). Küresel ekonomik krizin Çin ekonomisine etkileri: Çin'in büyüme stratejisinin sürdürülebilirliği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, 123-139.
- Parrique, T. (2019). *The political economy of degrowth*. Doctoral dissertation, Université Clermont Auvergne.
- Pomeranz, K. (2023). The Cambridge economic history of China. Vol II: 1800 to the present, *Journal of Chinese History*, 7(1), 225-233. doi.org/10.1017/jch.2022.46.
- Sachs, J. D. ve Woo, W. T. (2001). Understanding China's economic performance. *The Journal of Policy Reform*, 4(1), 1-50. doi.org/10.1080/13841280008523412.
- Schedelik, M., Nölke, A., Mertens, D., ve May, C. (2021). Comparative capitalism, growth models and emerging markets: the development of the field. *New Political Economy*, 26(4), 514-526. doi.org/10.1080/13563467.2020.1807487.
- Schubert, G. (2021). Fear and other options: three responses to the ecological abyss. *Debates In Post-Development And Degrowth: Volume 1*, 33-55.
- Schumacher, E. F. (2011). *Small is beautiful: a study of economics as if people mattered*. Random House.
- Sequera, J., Gil, J. (2023). Ciudad app: transformación urbana y capitalismo de plataforma (presentación). *Empiria: Revista De Metodología De Ciencias Sociales*, 59, 15-21.

- Smith, R. (2010). Beyond growth or beyond capitalism. *Real-World Economics Review*, 53(2), 28-42.
- Solow, R. M. (1994). Perspectives on growth theory. *Journal Of Economic Perspectives*, 8(1), 45-54. DOI: 10.1257/jep.8.1.45.
- Søyland, L. H. (2021). "The population question" in degrowth and post-development. *Debates in Post-Development & Degrowth*, 1, 112-129.
- Stepanic, J. (2021). Can degrowth struggle? The lines of affinity between degrowth and Rote Zora. *Debates In Post-Development and Degrowth*, 1, 190-209.
- Sun, D., Yang, Y. (2024). China's greater periphery diplomacy in the new era of the emerging "global east". *BRIQ Belt and Road Initiative Quarterly*, 5(3), 366-385. <https://orcid.org/0009-0003-3418-8558>.
- Tabak, H. (2008). Mao devletinden devlet Maosu'na: Çin dış politikasında tarih ve değişim. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, 2, 63-76. <https://dergipark.org.tr/en/pub/derleme/issue/35070/388949>.
- TSKB (2018). Paris Anlaşması'ndan Önce Ve Sonra Neler Yaşandı?. <https://www.tskb.com.tr/blog/surdurulebilirlik/paris-anlasmassindan-once-ve-sonra-neler-yasandi>. (E.T.13.09.2024).
- UNDP (2022). UNDP Global Climate Public Finance Review. <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-09/UNDP-Global-Climate-Public-Finance-Review-2022.pdf>. (E.T. 12.09.2024).
- UNFCCC (2009). Report of the Conference of the Parties On It's Fifteenth Session, Held In Copenhagen From 7 To 19 December 2009. <https://unfccc.int/sites/default/files/resource/docs/2009/cop15/eng/11a01.pdf>. (E.T. 12.09.2024).
- UNFCCC (2023). IFC China Utility-Based Energy Efficiency (CHUEE) Program. <https://unfccc.int/climate-action/momentum-for-change/activity-database/momentum-for-change-ifc-china-utility-based-energy-efficiency-chuee-program>. (E.T. 12.09.2024).
- United Nations (2021). Universal Declaration of Human Rights. [https://docs.un.org/en/A/RES/217\(III\)](https://docs.un.org/en/A/RES/217(III)). (E.T. 17. 04.2025).
- United Nations (2024). COP15 of the UN Convention on Biological Diversity. <https://www.un.org/esa/forests/events/cop15-of-the-un-convention-on-biological-diversity/index.html>. (E.T. 11.12.2024).
- Vidhi, A ve Turgan, E. (2017), Dış ticaret ve büyüme teorileri, granger nedensellik testi ile dış ticaretin büyüme üzerindeki etkisi, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 40, 446-453. [dx.doi.org/10.16992/ASOS.11965](https://doi.org/10.16992/ASOS.11965).
- Wang, B., & Wang, J. (2025). China's green digital era: How does digital economy enable green economic growth?. *Innovation and Green Development*, 4(1), 100204. <https://doi.org/10.1016/j.igd.2025.100204>
- Whitehead, M. (2013). Degrowth or regrowth?. *Environmental Values*, 22(2), 141-145. doi.org/10.3197/096327113X13581561725077.
- Wöhncke L.H. (2021). A hard sell: thoughts on degrowth's apparent lack of appeal to normal people. *Debates In Post-Development And Degrowth*, 1, 58-74.
- Woo, W. T. (1999). The real reasons for China's growth. *The China Journal*, (41), 115-137. [doi/10.2307/2667589](https://doi.org/10.2307/2667589).
- World Bank (2021). Rebalancing act: from recovery to high-quality growth. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099730001072271154/pdf/P17579700654ca02f0a3ba07ea043314196.pdf>. (E.T. 12.09.2024).
- World Bank (2023). Sustained policy support and deeper structural reforms to revive china's growth momentum - World Bank Report. <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2023/12/14/sustained-policy-support-and-deeper-structural-reforms-to-revive-china-s-growth-momentum-world-bank-report>. (E.T. 12.09.2024).
- World Bank (2024a). World Development Indicators. <https://databank.WorldBank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG/1ff4a498/PopularIndicators>. (E.T.12.09.2024).
- World Bank (2024b). Environment. https://www.worldbank.org/en/topic/environment/overview?intcid=ecr_hp_trendingdata_en_ext. (E.T. 30.09.2024).
- World Bank (2024c). China Utility-based Energy Efficiency Finance Program (CHUEE) (İngilizce). *Washington, DC: World Bank Group*. <http://documents.World Bank.org/curated/en/099501308122421639/IDU128e902c61fcd6147b91a946148a3b8581c3f>. (E.T. 10.09.2024).

- World Bank (2024d). Rio Grande do Norte: Sustainable Development and Governance Project. <https://projects.worldbank.org/en/projects-operations/project-detail/P502493>. (E.T. 13.09.2024).
- World Energy Investment (2024). World Energy Investment 2024 China. <https://www.iea.org/reports/world-energy-investment-2024/china>. (E.T. 11.12.2024).
- Wright L. (2024). China's economy has peaked. can beijing redefine its goals?. *Reprinted From China Leadership Monitor*, 81(1). <https://rhg.com/wp-content/uploads/2024/09/Chinas-Economy-Has-Peaked.-Can-Beijing-Redefine-its-Goals.pdf>.
- Xue, J. (2016). Arguments for and against economic growth. In *Crisis System* (pp. 69-88). Routledge.
- Xue, J., Arler, F., ve Næss, P. (2012). Is the degrowth debate relevant to China?. *Environment, Development And Sustainability*, 14, 85-109. Doi/10.1007/s10668-011-9310-z.
- Yalın, T. ve Çetinbakış, M. (2019). Uyanan dev Çin'in yapısal ve ekonomik dönüşüm süreci. *Journal of Management and Economics Research*, 17(3), 123-145. doi.org/10.11611/yead.616934.
- Yüce, M. (2024). Xi Jinping dönemi Çin dış politikasının politik ekonomisi. *TESAM Akademi Dergisi*, 11(2), 655-684. doi.org/10.30626/tesamakademi.1372441.
- Zhang, H. L., Xiu, H., Nizamani, M. M., Zhou, Q., Long, K., Quan, Y., ve Sun, Q. (2024). China's urban green growth from 2000 to 2020 is influenced by legacy effects. *Urban Ecosystems*, 27, 1465-1476. doi.org/10.1007/s11252-023-01503-z.
- Zhao, L. ve Lin, K. J. (2024). The speed and quality of China's economic growth during the COVID-19 pandemic. *The Singapore Economic Review*, 69(06), 1849-1865. doi.org/10.1142/S0217590822400021.
- Zhen, M. (2024), Competititon and capitalist characteristics of tea industries in China and India: review on the book of tea war, *Agricultural Archaeology*, 2, 195-200.
- Zhu, X. (2012). Understanding China's growth: past, present, and future. *Journal of Economic Perspectives*, 26(4), 103-124.
- Zou, H. F. (1994). 'The spirit of capitalism' and long-run growth. *European Journal of Political Economy*, 10(2), 279-293. doi.org/10.1016/0176-2680(94)90020-5

Çıkar Çatışması: Yoktur

Finansal Destek: Yoktur

Etik Onay: Yoktur

Yazar Katkısı: Seda ATAY (%65), Yeliz SARIÖZ GÖKTEN (%35)

Conflict of Interest: None.

Funding: None.

Ethical Approval: None.

Author Contributions: Seda ATAY (65%), Yeliz SARIÖZ GÖKTEN (35%)
